

AVUSTURYALI TÜRKOLOG HERBERT JANSKY'NİN OSMANLI TÜRKÇESİ HAKKINDA DÜŞÜNCELERİ

M. Sani ADIGÜZEL

Türk tarihi, Türk dili ve Türk edebiyatı konularında eserleri bulunmakla birlikte daha çok Türkçe öğretimi konusunda yaptığı çalışmalarla tanınmış olan Prof. Dr. Herbert Jansky, 25 Haziran 1898 tarihinde Viyana'da doğmuştur. İlk ve orta öğrenimini 1905-1917 yılları arasında doğduğu yerde yapan Jansky, 1917 yılında başladığı Viyana Üniversitesi Şarkiyat Enstitüsündeki yüksek öğrenimini 1922 yılında tamamlamıştır.

Jansky, 1922 yılında, Suriye'nin 1. Sultan Selim Tarafından Fethi (Die Eroberung Syriens durch Sultan Selim I.) teziyle, Viyana Üniversitesi Şarkiyat Enstitüsünden "İslam Dilleri ve Edebiyatı" dalında, doktora payesi almıştır. Ancak Jansky'nin aldığı bu paye, onu iş sahibi yapmaya ve dolayısıyla geçimini sağlamaya kafi gelmemiştir. Jansky'ye, uzun yıllar bitirdiği üniversitenin kapısı bu anlamda kapalı kalmıştır. Bunda Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra bütün dünyayı olduğu gibi Avusturya'yı etkisi altına alan ekonomik krizin payı büyüktür.

Şartlar, onu, şarkiyat hakkında öğrendiği teorik bilgileri pratikte uygulamaya zorlamıştır. Böylece 1922 yılında Viyana'da Şark Dilleri Halk Okulu (Öffentliche Lehranstalt für Orientalische Sprachen)nda başladığı şark dilleri öğreticiliğini 1945 yılında bu okul kapanana kadar sürdürmüştür. 1923 yılında da Viyana'da Orta Doğu Ticaret Odasında Avusturya Müşaviri olan Jansky, 1930 yılına kadar bu görevde kalmıştır. Bu arada Viyana'daki Oberland mahkemesinde önce Türkçe ve Arapça ve daha sonra Farsça ve yeni Yunanca yeminli tercümanı olarak çalışmıştır. 1928 yılında başlayan bu görevlerini hayatının sonuna kadar devam ettiren Jansky; 1932-1951 tarihleri arasında da, Viyana Ticaret ve Sanayi Odasında tercümanlık ve şube şefliği görevlerinde bulunmuştur.

"Gesänge russischer Kriegsgefangener: Krimtatarische Gesänge" (Rus Savaş Esirlerinden Türküler: Kırım Tatar Türküleri) adlı makalesinin 1930 yılında yayımlanmasından tam üç yıl sonra, 1933'te Viyana Üniversitesi Felsefe-Edebiyat Fakültesi Türkoloji kürsüsünde doçent olan Herbert Jansky, 1940'da da aynı kürsüde profesör olmuştur.

1922-1945 yılları arasında yaptığı çalışmalardan dolayı Jansky'e "Şark Dilleri Resmî Öğretim Üyesi" unvanı verilmiştir. Jansky'nin şark dilleri arasında en fazla

tecrüseye sahip olduğu dil ise Türkçedir. Türkçeden başka Arapça, Farsça, Rusça ve yeni Yunanca dillerini bilen ve aynı zamanda bunların öğreticiliğini yapan Jansky'nin bu tecrübesinde kendisine ihtisas sahası olarak Türkolojiyi seçmesinin rolü büyüktür.

Jansky 1968 yılında yaş haddinden emekliye ayrılıncaya kadar Viyana Üniversitesi, Şarkiyat Enstitüsünde, 1981 yılındaki vefatına kadar da ihtiyarî olarak 1962'de kuruluşu kendisi tarafından gerçekleştirilen Hammer-Prugstall Kurumu Şark Akademisinde Türkçe öğreticiliği görevini devam ettirmiştir.

Jansky'nin, bu konuda, Türkçe öğretimi konusunda kaleme aldığı iki de eseri vardır:

1. Türk Dilini Okuma Anahtarı,¹

2. Almanca-Türkçe Sözlük,²

Bu iki eser bugün bile Türkçenin eğitimi ve öğretimi konusunda Almanca bilen yabancılar tarafından en çok müracaat edilen el kitapları arasında yer almaktadır.³

Uzun akademik hayatı boyunca birçok insan yetiştiren Jansky'nin Türk talebeleri de olmuştur. Bunlar arasında Dr. Emel Esin⁴ ve Prof. Dr. Abdurrahman Güzel⁵ sayılabilir.

WZKM (Wiener Zeitschrift für Kunde des Morgenlanders)'nin 1969 yılında çıkan 62. sayısı 70. doğum günü münasebetiyle Herbert Jansky'e, onun talebelerine ve dostlarına, ithaf edilmiştir.

Osmanlı Tarihi müellifi Hammer'in adına izafeten kurulan "Hammer-Purgstallgesellschaft" bünyesinde açılan "Orient-Akademi"ye 1963 yılında başkan seçilen Jansky, 1971'de de Türkiye ile Avusturya arasındaki ticarî münasebeti düzenleyen ticaret heyetinin bir üyesi olarak Türkiye'ye gelmiş ve 1973'te Türkiye Cumhuriyeti

¹ Herbert Jansky, *Lehrbuch der Türkischen Sprache* (1. Aufl. Leipzig, 1943; 11. Aufl. Wiesbaden, 1986 (Fransızcaya iki cilt hâlinde adapte eden Emile Missir, I. Introduction au turc, II. Eléments de langue turque, Paris, 1949).

² Herbert Jansky, *Deutsch-Türkisches Wörterbuch* (Wiesbaden, 1961).

³ Yakut, Almanya'da Türkçeye duyulan ilginin gittikçe arttığına örnek olarak en başta Jansky'nin 1973'te 8. baskısı yapılan *Lehrbuch der Türkischen Sprache* adlı eserini gösterir: Atilla Yakut, "Batı Almanya'da Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğrenilmesi", *Türk Dili* (Dil Öğretimi Özel Sayısı, Sayı: 379-380, Temmuz-Ağustos 1983), S. 100, 5 numaralı dipnot; Soysal ve Eren ise, "Günümüz tanınmış Türkologlarından Herbert Jansky'nin Almanca-Türkçe sözlüğü çok kullanılmaktadır." demektedirler: İsmail Soysal, M. Eren, *Türk İncelemeleri Yapan Kuruluşlar*, Türk Tarih Kurumu yayınları, Ankara, 1977, s. 96.

⁴ Emel Esin, "Profesör Herbert Jansky (1898-1981)", *Türk Kültürü*, S. 236, Yıl: XX, Aralık 1982, s. 896.

⁵ Abdurrahman Güzel, "Avusturyalı Türkolog Prof. Dr. Herbert Jansky", *Millî Kültür*, Nisan 1983, s. 29.

hükûmeti tarafından kendisine "Türk Kültürüne Hizmet Takdirnamesi" verilmiştir.⁶

1978 yılında Avusturya'da ilim adamlarına mahsus en büyük nişan olan "Reisü'l-ulâmâ" nişanına lâyık görülen Herbert Jansky, 12 Mart 1981'de, bir gezintiye çıktığı sırada, oturduğu eve yakın bir yerde anîden vefat etmiştir.⁷

Herbert Jansky, bir Türkolog olarak Osmanlı Türkçesi hakkında çeşitli görüşleri sürmüştür. Bunlar kısaca şöyle özetlenebilir:

Jansky, Osmanlı Türkçesini "Yüksek Türkçe" olarak örür ve bu Türkçe için "Yüksek Osmanlıca" tabirini kullanır. Jansky'nin böyle bir tabir kullanmasının sebebi, Osmanlıcanın zengin bir kültür ve medeniyet dili olmasından dolayıdır. Bu yüzden o, Osmanlıca'yı başka kültür ve medeniyet dilleri olan eski Yunanca, Lâtince ve zaman zaman da yüksek Almanca ile karşılaştırır. Bu karşılaştırma sonucunda Osmanlıcanın eski Yunanca ve Lâtince gibi arkaik bir dil olmadığı kanaatine varır. Yeni Türkçe tabirinin ise, Avrupa'da bir kısım çevrelerce Osmanlıcanın ölü bir dil hâline döndüğü şeklinde anlaşılmasına sebep olduğunu belirtir ve bu konudaki yanlış anlamaları düzeltmeye gayret eder. Bunun için eski ve yeni Almanca veya eski ve yeni Yunancadan örnekler vererek, yeni Türkçe ile Osmanlıca arasındaki farkın bunlar arasındaki fark gibi olmadığına işaret eder. Yeni Türkçe ile Osmanlı Türkçesi arasındaki farkın sadece kelime hazinesine ait olduğunu belirten Jansky, eski ve yeni Yunanca veya eski ve yeni Almancada olduğu gibi yeni Türkçe ve Osmanlıca arasında şekil ve söz diziminde hiçbir farkın bulunmadığına dikkat çeker ve bu iki Türkçenin gerekçete bir Türkçe olduğunu ispat etmeye çalışır.

Jansky'e göre son yirmi yılda Türkçenin başına gelenler dil âlimi olmayan kişilerin zannettikleri gibi büyük bir değişikliğe yol açmamıştır. Ancak kelime hazinesine çok sayıda yeni kelime girmiş; ama bunlar eski kelimelerin yerine geçmekten ziyade onların yanında yer almışlardır. Meselâ yirmi yıl önceki bir gazete makalesinin kelime hazinesi ile yirmi yıl sonraki bir gazete makalesinin kelime hazinesi arasında sanıldığı kadar büyük bir fark yoktur. Esas fark ilim ve teknik konusundaki kelimelerdedir. Yeni kelimelerin ifade malzemesi açısından bir değişiklikten çok bir zenginleşmeye yol açtukları söylenebilir. Bu değişikliği belirtmek için ara sıra kullanılan "Yeni Türkçe" tabiri büsbütün aldatıcıdır ve reddedilmelidir. Çünkü Harf İnkılâbı'ndan önceki ve sonraki Türkçe arasında, sanki eski ve yeni Yunanca veya eski ve yeni Almanca arasında olduğu gibi bir fark şeklinde bir zan oluşturmaktadır. Yeni Türkçe ile eski Türkçe (Osmanlıca) arasındaki farkın sadece kelime kadrosunda olduğu, cümle yapısı ve fiil çekimi açısından hiçbir değişiklik olmadığı göz önünde tutulursa, böyle bir düşüncenin ne kadar yanlış olduğu açıkça görülür.

⁶ Abdurrahman Güzel, a.g.m., s. 27.

⁷ A. C. Schaenlinger, "Herbert Jansky (1898-1981)", *WZKM*, S. 74 (1982), s. 11.

Türkçenin 1750'den 1850'ye kadar morfolojik açıdan uğradığı değişiklik, 1850'den 1950'ye kadar uğradığı değişiklikten fazladır.

"Bunu göstermek için yalnız uygulama maksadıyla kaleme almış olduğumuz kitabımızda bir defaya mahsus olmak üzere dil tarihi açısından bir anlık ışık tutalım: Fiil çekiminde 2. çokluk şahıs eki -sız yerine -sınız, 2. şimdiki zamanın olumsuz 1. teklik ve çokluk şahsında -mezim ve -meziz yerine -mem ve -meyiz; istek kipini 1. çokluk şahıs -eyiz eki yerine -elim ekinin, takriben 17. yüzyılın ortasından beri kullanılan -evüz eski şeklinin tamamıyla ortadan kalkması ve ancak 1830'dan sonra ve Tanzimat dönemi olarak bilinen reform zamanında nihayet -icek ile biten zarf fiilin ve -meğin ile biten mastarın vasıta hâlinin ve asla canlı bir kullanımı olmayan mukayese eki -rak ekinin kullanılmaya başlaması, 1750-1850 yılları arasında olmuştur. 1850'den bugüne kadar ise daha az değişikliğin bulunduğu gayet açıktır.

19. asrın ortasından itibaren içinde bulunduğumuz 1954 yılına kadar morfolojik değişiklik açısından kayda değer ne var? Şimdiye kadar çok az vuku bulan ve eski zamanlarda kullanılmayan -erek zarf-fiil ekinin gördüğü şüpheli rağbet, emir kipinin uygun şahıs vasıtasıyla istek kipinin 3. teklik ve çokluk şahıslarının değiştirilmesi, sonuç bildiren cümlelerde istek kipinin 2. teklik ve çokluk şahıslarının kullanımının sınırlandırılması ve ancak bizim yüzyılımızın 20'li yıllarında yapılan a ile o (a'nın yerine o'nun) işaret zamirinin değişimi.

Bu birkaç cümlelik izah bile, Türkçenin Harf İnkılâbı'ndan önce tamamen donmuşluğu ve bunun gevşetilmesi ile muhafazakârlığın zincirlerinin modernizm tarafından çözülmesi gerektiği şeklindeki yaygın olan dedikodunun asılsızlığı ortaya koyar. Türk nesir ve şiir sanatı bakımından belli bir dereceye kadar temel teşkil edebilen ve böylece kendi millî dilini ve edebiyatını yanlış değerlendiren bu zihniyet reddedilmelidir.

Aslında son elli yıl içinde Türkiye topraklarında eski Türkçe ile yeni Türkçe arasında hiçbir durak yoktur ve aksine Türkçede olup biten bütün değişikliklerle bu dilin tabii ve devamlı gelişen organik bağı söz konusudur."⁸

Jansky, Türkçeden kelime atılmasını veya var olan bir kelimenin yenisiyle değiştirilmek istenmesini doğru bulmaz ve böyle bir hareketin İslâm kültüründen duyulan rahatsızlıktan kaynaklandığını belirtir:

"Avrupa'da ve Avrupa'ya yönelişle birlikte Türkiye'de Osmanlı Türklerinin ve devletinin gelişmesinde hoş gitmeyen şeylerden biri de İslâm kültürüdür. Bu kültürü her türlü menfiliğin sebebi olarak gören ve Osmanlıları bu kültürü benimsemiği için suçlayan insanlar vardır. Acaba Osmanlıların başka bir imkânları var mıydı? Gerçi vardı: Nazarî olarak Bizans ile temasa geçildikten sonra dinî, siyasî ve kültürel olarak Bizans'a yönelmeleri düşünülebilirdi. Peki devamında ne olurdu?

⁸ Herbert Jansky, "Vorwort zur 2. Auflage", *Lehrbuch der Türkischen Sprache* Wiesbaden, 1954.

Türk soyundan bir Bizans imparatoru yeniçerilerini doğu kilisesi adına batı âlemine karşı hareketi mi geçirirdi? Böyle bir tahayyülden ortaya çıkacak bakış açıları Avrupa için ve Türk milletinin kendisi için daha mı hayırlı olacaktı? Bu durum hakkında bir yorum araştırmamızın konusu değildir. Soruyu sormuş olmak bile bize kâfidir."⁹

Güzel'e göre Jansky dilde zorlamacılığa karşı çıkar ve Türk dilinin mazisinden gelen zenginliğine, bütünlüğüne ve manevî bir miras oluşuna inanırdı. Kelime türetmelerde daima tarihî bağlantı kurmanın şart olduğunu ifade ederdi. Güzel, bu görüşlerini, Jansky'nin aşağıda tercümesini sunacağımız, Yüksek Osmanlıca Acaba Arkaik Bir Dil miydi?" makalesine dayandırmış ve söz konusu makaleyi şöyle özetlemiştir:

"Bilindiği gibi, Türkler İslâm dinini kabul ettikten sonra, kültürlerinde "*Terminuc-Technicus*" olarak pek çok dinî mefhumları, hukukî ıstılahları, felsefî, iktisadî, politik, içtimâî tabirleri de bu dinin icabı olarak almışlardır. Dolayısıyla Türkleşen bu tabirler asırlar boyu bir "*kültür beraberliği*" hâlinde devam etmiştir. İslâm medeniyetinin tesirinde bu ilmî ıstılahlar Anadolu Türklerince de benimsendi ve Türkçeleşti. Peygamber, Resul, Nebi, Namaz, Oruç, Kur'an, Ezan, vb. gibi. Fakat son zamanlarda bu Türkleşen Arapça-Farsça kökenli kelimeleri "*dil reformu*" adı altında atmak ve yerine uydurma kelimeler koymak istediler. Ortaya atılan bu kelimeler hem Türkçe dil yapısına uygun değil, hem de muhteva bakımından yeterli değildir.

Bunlardan; Peygamber, Nebi ve Resul karşılığı olarak "Yalvaç" kelimesini aldılar. Türkçede bu isimlerin manaları şöyledir: *Resul*: Kendisine vahiy yoluyla Allah tarafından suhûf veya kitap gönderilen "Allah Elçisi"dir. *Nebi*: Kendisine suhûf veya kitap gönderilmeyen, fakat zamanından önceki diğer peygamberlere gönderilen ilâhî emirleri tebliğ eden "Allah Elçisi"dir. *Peygamber* ise: Farsça bir isim olup, Nebi ve Resul'u bünyesinde toplayan "Allah Elçisi"dir. *Yalvaç-Yâlâvaç-Yûlâvâç*: Bir haber tebliğ etmek üzere gönderilmiş adamdır. Peygamber (Nebi-Resul), Allah tarafından gönderilen elçidir. *Yûlâvâç* ise, insanlar tarafından seçilerek gönderilen "Abgesandter-Elçi"dir. Demek ki "Yalvaç" Peygamberin karşılığı değildir.

Aynı şekilde "yasa", kanun karşılığı değildir. Yasa, Almancada "Satzung": Nizamname, statü, tüzük ve talimatname karşılığıdır. Kanun ise "Gesetz"dir. Böylece bu terminolojiler ve hukukî terimler müstakil manalıdırlar. Bunlar ilmî ıstılah oldukları için değiştirilmesi doğru değildir.

Kelime olarak da, Türkçe "değiştirmek" kelimesi çeşitli manaları ihtiva eder. Bunun ihtiva ettiği kelimeleri Arapça kökenli diye atmak doğru değildir. Türkçedeki "değiştirmek" kelimesi umumî manası itibariyle Almancada "ändern" kelime-

⁹ Herbert Jansky, "War das Hochosmanische eine archaisierende Sprache, WZKM, S. 58, 1962, s. 155.

sinin kaşılığdır. Hâlbuki yine Almancada "ändern" kelimesinin ihtiva ettiği mananın yanında; abändern: tadil etmek, auswechseln-umändern-umtauschen: Tebdil etmek, verändern-wechseln-umwechseln: Tahvil etmek, austauschen-vertauschen-verwechseln: Mübadele etmek gibi manaları vardır. Alman dil bilginleri, "ändern-değiştirmek" kelimesi var diye, Alman dilindeki diğer kelimeleri atmaya kalkmamıştır. Ayrıca dillerinde bulunan pek çok yabancı kökenli kelimeleri yaşatmaya çalışmışlardır. Böylece dillerini de zenginleştirmişlerdir. Türkçedeki bu "değiştirmek" kelimesinin karşılığı olan yukarıda örneklerle ele aldığımız diğer kelimeler atılırsa, dil fakirleşir ve tarihî zenginliğe sahip Türk dili fakirleşmeye mahkûm kalır. B örneklerde görüldüğü gibi, sadece "değiştirmek" kelimesi diğer dünya dillerinde muhtevası itibariyle pek çok kelimelerle karşılanmaktadır."¹⁰

Yukarıda adı geçen makalesinde, Arap alfabesinin Türkçenin imlâsına uygun düşmediği şeklindeki anlayışı, ilmî temelden tamamen yoksun ve haksız bir anlayış olduğu gerekçesiyle eleştiren Jansky, Sovyetler Birliği'nde yaşayan Türk soyluların sistematik olarak uğratıldıkları harf değişikliklerinin ve reformlarının da ilmî metotlar ileri sürülerek yapıldığına dikkat çeker:

"Bir millet tarafından biriktirilmiş manevî varlık belli bir seviyeye ulaştı mı, elbisenin her değişimi yalnızca önemli bir zorluk değil, aynı zamanda fikrî mirasta bir kayıp tehlikesi demektir. Harf inkılâbı ve reformu ile savaş arasında ortak bir taraf vardır: Her ikisini de ilân etmek kolaydır; ama neticesine katlanmak zordur. Çünkü nasıl bir netice vereceği kesinlikle önceden bilinemez. Bazı küçük milletlerin dillerine yapılan hücumlar, sık sık ilerleme ve ilmî metotlar ileri sürülerek yapılmıştır. Böyle bir şeyin nasıl yapıldığına dair en önemli misal Sovyetler Birliği'ndeki Türklerin sistematik olarak uğratıldıkları alfabe değişiklikleri ve reformlarıdır.

Bu şartlar ve bir imlâ reformunun hesaplanamayan malî yükü de göz önünde bulundurulunca, büyük medenî milletlerin hiç iyi olmayan eskimiş imlâlarını yenileştirmekten niçin bu kadar kaçındıkları anlaşılır."¹¹

Bu açıklamadan sonra düşülen dipnotta ise, Harf İnkılâbı'ndan önceki Türkçenin imlâsı ile Avrupa dillerinin imlâsını karşılaştırarak Avrupa dillerinin imlâsının Türkçenin imlâsından hiç de iyi olmadığı şeklinde bir tespitte bulunur:

"Arap alfabesinin Türkçenin yapısına hiç uygun olmadığı şeklindeki anlayış tamamen mesnetsiz ve haksızdır. Esasen her alfabe her türlü dilin yazıya geçirilmesine uygundur ve elbette gerektiğinde yeni işaretlerin bulunması şarttır. Arap alfabesini Türk ses mevcuduna uyarlamak elbette mümkündür ve bunun niçin böyle yetersiz gerçekleştirildiği ise ayrı bir konudur. Arap alfabesinin bütün Türk dillerinin yazılması için kullanılmasına karşı çıkanların gözden kaçırdıkları nokta, en önemli Avrupa dillerinde vaziyetin hiç de daha iyi olmadığıdır. Zira İngilizce ses

¹⁰ Abdurrahman Güzel, a.g.m., s. 27-28.

¹¹ Herbert Jansky, a.g.m., s. 145-146.

mevcudunu karşılamaktan tamamen âciz, Almanca ondan daha iyi; ama mükemmellikten hayli uzak bir imlâya sahiptir. Almancanın imlâsı, Hristiyanlıkla beraber Lâtin alfabesini getirenlerin altı Lâtin ünlüsüyle eş olmayan sayıda Cermen ünlüsünü karşılamaya çalışmaktan başka nedir? Bu durum daha sonraki kâtip nesillerin uyuşukluğu sayesinde de hiç düzelmeden devam etti. Hâlbuki günümüzden birkaç asır evvel her dile lâyük bir imlâ yapılması imkân dâhilindeydi; sadece harflerde değil, kaidelerle de bu yapılabilirdi. Artık temelli bir yazı reformu için vakit çok geçti. Meselenin bu cephesi dikkate alınınca, Slavenapostel Kyrillos ve Methodios'un hizmetleri anlaşılıyor. Çünkü Hristiyan yaptıklarına onlara uymayan Yunan alfabesini kabul ettirmek yerine kendi dillerine uygun bir alfabe yaptılar. Bunu yaparken de Yunancadan istifade ettiler. Ama yazılarını Lâtineden alan Slavlar daha şanslıydı; zira artık her dile kendi şahsî harflerini vermeleri gerektiğini geç de olsa anlamış bulunuyorlardı."¹²

Herbert Jansky'nin söz konusu makalesindeki görüşlerini bir ana fikir etrafında toparlamak gerekirse şöyle bir temel hükme ulaşılabilir: Türkçe tarihin hiçbir devresinde özünden ve ruhundan sapmamıştır. Dolayısıyla Türkçenin geçirdiği değişiklik özünde ve ruhunda değil, kelime kadrosundadır. Zaten "dil muhtelif devrelerde aynı kelime kadrosuna sahip olması dilin tabiatına da aykırıdır."¹³ Bu yüzden Türkçenin Yunnaca gibi arkaik bir devresi yoktur.

Tespit edebildiğimiz kadarıyla toplam 35 eseri bulunan Herbert Jansky, "Selçuklu Sultanlarından Birinci Alâeddin Keykubad'ın Emniyet Politikası"¹⁴ adlı makalesini Türkçe, bunun dışında kalan bütün eserlerini Almanca olarak kaleme almıştır.¹⁵ Almanca olarak kaleme aldığı eserlerinden başka dillere çevrilen iki eseri vardır. Bunlardan biri Fransızcaya, biri de Türkçeye çevrilmiştir. Başka dillere çevrilen bu iki eser şunlardır:

1. Lehrbuch der Türkischen Sprache.¹⁶ Bu eser iki cilt hâlinde Emile Missir tarafından Fransızcaya çevrilmiştir: I. Introduction au turc, II. Eléments de langue turque (Paris, 1949).

¹² Herbert Jansky, a.g.m., s. 146.

¹³ İsmet Cemiloğlu, "Orta Öğretimdeki Türkçe-Edebiyat Dersleri ve Düşündürdükleri", *Millî Eğitim Dergisi*, S. 104., s. 58.

¹⁴ Herbert Jansky, "Selçuklu Sultanlarından Birinci Alâeddin Keykubad'ın Emniyet Politikası", *60. Doğum Yılı Münasebetiyle Zeki Velidi Togan'a Armağan*, Maarif Basım Evi, İstanbul, 1955, s. 117-126.

¹⁵ Jansky'nin eserleri ile ilgili olarak bk. M. Sani Adıgüzel, Herbert Jansky'nin Ana Dili Almanca Olanlara Türkçe Öğretim Metodu (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1999.

¹⁶ Esin ve Güzel tarafından bu eserin İngilizceye de çevrildiği belirtilmiştir: Emel Esin, "Profesör Herbert Jansky (1898-1981)", *Türk Kültürü* (Yıl: XX, Aralık 1982)s.236, Sayı 897; Abdurrahman Güzel, "Avusturyalı Türkolog Prof. Dr. Herbert Jansky", *Millî Kültür*, Nisan 1983 Sayı 27. Ancak Almanca kaynaklarda söz konusu eserin İngilizceye çevrildiği hususunda herhangi bir kayda rastlanmamıştır. Herbert W. Duda, "Herbert Jansky ein Siebziger", *WZKM*, S. 62 (1969), s. 1-6; A. C. Schaenlinger, "Herbert Jansky (1898-1981)", *WZKM*, S. 74 (1982), s. 11-13.

2. Türkische Volkpoesie. Bu makale Abdurrahman Güzel tarafından Türkçeye çevrilmiştir: Türk Halk Şiiri, Dünya Edebiyatında Seçmeler, S. 4 (Kültür Bakanlığı yayınları, Ekim 1977), s. 56-66.

Bu tanıtım ve değerlendirmenin ardından, Herbert Jansky'nin, yukarıda kısaca temas ettiğimiz, Osmanlı Türkçesi hakkında düşüncelerini açıkladığı "Yüksek Osmanlıca Acaba Arkaik Bir Dil miydi?"¹⁷ (War das Hochosmanische eine archaisierende Sprache?) adlı makalesinin tamamına yakın bir bölümünü, biraz gecikmeyle de olsa, Osmanlı Devleti'nin kuruluşunun 700. yıl dönümü anısına, Türk okuyucusunun idrakine sunmak gerektiğine inanıyoruz:

YÜKSEK OSMANLICA ACABA ARKAİK BİR DİL MİYDİ?

Büyük Bizans araştırmacısı ve yeni Yunanca uzmanı K. Krumbacher 20. asrın başlarında şöyle diyordu: "Avrupalı ve ona komşu olan Asyalı-Afrikalı milletlerin arasında Yunanlılar, Araplar, Doğu Ermenileri, Türkler, Süryaniler ve bazı Hint kavimleri yazı dilleri açısından arkaik bir grup meydana getirirler. Bu grubun müşterek hususiyeti ise; artık ölmüş bulunan dil unsurlarına karşı aşırı bir alâka gösterme, yaşayan dil malzemelerinden yüz çevirme veya onları yazılı ifadeye aktarmadaki yetersizliktir. Eski Yunanca âşığı bir Yunanlı dilinin tarihî geçmişiyle övünürken acaba kendini doğulu bir toplulukta yalnız hissetmiyor mu? Yoksa Bizans ve yeni Yunan karakterindeki doğu tesiri, edebî dilleriyle alâkalı hususlarda, doğuluların basmakalıp şekilciliklerini, Batı Avrupa'nın yenilikçi teşviklerine tercih ettirecek kadar güçlü mü olmuştur?"¹⁸

Bugün Yunanlılarda, biri halk dili, yani yeni Yunanca, diğeri ise eski Yunanca'nın Attik lehçesine imkân dahilinde dayanmaya çalışan sun'î bir yazı dili olmasından kaynaklanan bir iki dillilik söz konusudur. Konuya aşina olmayanların bilmediği husus, son yıllarda bu ikisi arasında meydana gelen sayısız kelime alış verişi meselesidir. K. Krumbacher'in saydığı bu doğu dillerinin yeni Yunanca'nın problemleriyle mukayesesinin ne derece isabetli olduğu veya mümkün olup olmadığı, bunlardan her biri hakkında yapılacak özel araştırmaların konusudur. Türkçenin mukayesesini bu makalede yapılacaktır.

Krumbacher anlaşılabilir Türkçeye yabancıydı ve Paul Horn'un dipnotlarında zikredilen ikinci elden malûmatlara dayanıyordu.¹⁹ Bu yüzden yeni Yunanca ve Türkçeyi tanıyanların, onun edebî, yüksek Osmanlıcada arkaiklik temayülleri bulunduğuna iddiasına katılmaları kabil değildir. Ayrıca bu durumun açıklanmaya çalışılması da gereksiz görülebilir.

¹⁷ Herbert Jansky, "War das Hochosmanische eine archaisierende Sprache?", WZKM, S. 58, 1962, s. 134-164.

¹⁸ K. Krumbacher, Das Problem der neugriechischen Schriftsprache, München 1903, S. 96.

¹⁹ A.a.O., S. 208, Anm. 75a.

Ama öyle değil. Türkiye'de dil inkılâbının ardından Türk olmayan gözlemcilerin inatla yüksek Osmanlıca edebî dilinin artık müzeye kaldırıldığını söylediklerini duyar dururuz. Gerçi bunlar Türkolog değillerdir; ama Türkologlar tarafından da bu görüşlerin yanlışlığını ortaya koyacak kayda değer çalışmalar yapılmadı. Türkiye'de bile maalesef batılı sesleri eleştirisiz olarak tekrar etme alışkanlığı daha iyi bilinen bu konuda da devam etti.

Böylece 1930'lardan sonra, Arapça-Farsça kelimelerin atılıp yerine Türkçe kelimelerin uydurulmasıyla kelime hazinesi bakımından kısmen değişen Türkçeye "yeni Türkçe" denilmeye başlanmıştır. Bu terimin yersizliğine başka bir yerde işaret etmişim.²⁰ Yeni Türkçe terimi tamamen yanlış bir şekilde kullanılmaktadır. Zira yeni Türkçe tabir edilen modern Türkçe "eski Türkçe" ile karşı karşıya getirilmektedir. Eski Türkçe, yani geçmişin dili, yaşayan halk diliyle bütün bağlantısı kesilmiş, mumyalanmış, eskimiş, orta çağda saplanıp kalmış bir Türkçe... Böylece eski Türkçe-yeni Türkçe ile eski Yunanca-yeni Yunanca benzetmesi -yeni Türkçe tabirini ilk kullananların böyle birniyeti olmasa dahi- kendiliğinden ortaya çıkmaz mı? Artık yazımızın başında kaydettiğimiz Krumbacher'in arkaikleşen yüksek Osmanlıca ve yeni Yunanca ile Türkçe arasında kurduğu malûm paralellige gelmiş oluyoruz. Zaten Krumbacher'in ortaya atmadığı, ancak genişleterek naklettiği, ondan önce var olan ve günümüze kadar gelen bu zanlara bir açıklık getirmek zarurîydi.

Yüksek Osmanlıcadaki arkaik temayüllerin gerçekte var olup olmadığı sorunu cevaplandırmadan önce arkaizmden ne anlaşılması gerektiğini tamamen ortaya koyalım. Arkaizm, bir milletin yazı dilinin şuurlu ve sistematik olarak, artık konuşulmayan, yani ölü bir düzeyde tutulması durumunda söz konusudur. Bu arada bu dilin, halk tarafından rahatça anlaşılabilir ve kullanılabilir konuşma diline yakın olmasının veya zaman içinde arasındaki farkın artmasıyla okullarda neredeyse bir yabancı dil gibi okutulmak zorunda kalınmasının dil ilmi açısından bir önemi yoktur. Bu gibi arkaistik hareketlerin sebepleri -eski dille bağlantılı eğitim idealleri, millî veya dinî geleneklere bağlılık, ayak takımı ağzı diye halk dilinin hor görülmesi- bizi bu araştırmada ilgilendirmiyor.

Yukardaki izahlardan anlaşılacağı üzere, arkaizm yalnız yazı dilinde ortaya çıkar ve ifadesini yaşayan konuşma diliyle arasındaki farklılıkta bulur. Yaşayan bir dilde arkaizmden söz edilemez. Eğer herhangi bir zamanda konuşma dili yüzyıllar boyunca dahi çok az veya hiç değişmeyecek kadar yavaş değişikliğe uğruyorsa arkaizmden değil, yalnızca muhafazkârlıktan bahsedilebilir.

Arkaiklik temayülleri dilin bütün sahalarında ortaya çıkabilir: Kelimede, fonetikte, imlâda, morfolojide ve sentaksta. Bunların hepsinde birden ortaya çıkabileceği gibi, birinde veya birkaçında birden de ortaya çıkabilir.

²⁰ H. Jansky, *Lehrbuch der Türkischen Sprache*, 3. Aufl., Wiesbaden 1955, S. VII ff.

Her hâlde hiçbir medenî milletin yazı dili arkaizmden tamamen hâli değildir. Bir milletin tarihi ve kültürü ne kadar eski ve önemliyse, yazılı ifadesinde eskiye ait izler de o kadar sık görülür.

O hâlde bir dilin klâsik tabir edilen edebî eserler hazinesi ne kadar büyükse, gelecek nesilleri etkilemesi ve geniş halk tabakalarının devamlı gelişen konuşma dilinden unsurları bünyesine almayı engellemesi de o kadar büyük olur. Bu arada şurada burada burada gözümüze çarpan arkaizmler, akraizm olarak sayılmaz ve önemsizdirler. Ama yazı dilinin gelişmesi her bakımdan durmuş ve klâsik tabir edilen bir şekil üzerinde karar kılmış ve böylece halk dilinin (millî dilin) canlı değişimiyle bağı kopmuş ise, durum farklıdır.

Böyle bir durumun en tipik misalini bugünkü Yunanlıların konuşma diliyle yazı dili arasında bulabiliyoruz ki, başka bir misal kolay kolay bulunamaz. Bu sebeple, Avrupa'daki yeni Yunancanın problemlerini bilmeyen birinin, arkaizmin ne olabileceği hakkında hiçbir fikri olamayacağını rahatça söyleyebiliriz. Ama yine de Krumbacher'in Türkçe ile Yunanca arasında yaptığı mukayeseyi müşahhas misallerle tenkit etmemiz şarttır. Bu misaller dikkatle gözden geçirildiğinde Türkçenin ne kadar canlı bir dil olduğu anlaşılacak ve yüksek Osmanlıcanın arkaikliği meselesi ile alâkalı sözlerin sathîliği kendiliğinden ortaya çıkacaktır.

Tabîî yeni Yunancadan da karakteristik özellik taşıyan misaller verilerek konunun daha iyi anlaşılması sağlanmaya çalışılacaktır. Yunancayı bütün genişliği ve derinliğiyle ele almanın yeri de her hâlde burası değildir. Yeni Yunan filolojisinin çoktan ele alıp sonuca bağladığı meselelerin burada tekrar incelenmesi de zaman kaybı olur.

YENİ YUNANCA

Vokabuler

Yaşayan dilde kullanılmayan kelimelerin, eski bir devreden alınıp konuşma veya hiç olmazsa yazı diline aktarılması, yani eski kelimelerin sun'î olarak canlandırılması bir mecburiyet neticesi olabilir veya olmayabilir.

Mecburiyet, bir milletin yaşayan konuşma dilinin çok düşük bir gelişim seyri takip etmesi veya herhangi bir sebeple, yüksek kültür ve mücerret sahalara ait mefhumların kelimelerinin hiç bulunamayacak kadar ihmal edilmesi hâlinde vardır. Eğer böyle bir hâl var ise, ihtiyaç duyulan kelimelerin, daha yüksek maddî ve ruhî bir kültürü meydana getiren klâsik eski dilden alınması tabîî ve tek doğru olanıdır: Şayet millet, geçmişinde böyle bir klâsik kültür diline sahip olma şansını yakalamışsa.

Yunanlılarda hâl böyleydi. Yabancı istilâcıların -Latinler, Venedikliler, Türkler- asırlarca devam eden hâkimiyeti Yunan halkının kültür hayatını, dolayısıyla dilini öyle bir çöküntüye uğratmıştır ki, bu hâl ancak Yunanistan'da millî bir devletin ku-

rulmasıyla anlaşılmiştir. Yeni devletin bir resmî yazı diline ihtiyacı vardı; yalnız halk dili bahsedilen sebeplerle, yeterli ifade imkânlarına sahip değildi. Buna karşılık bütün dünyada batı âleminin en eski kültür dili olarak meşhur ve makbul olan; kilise ile aydınlar tabakası tarafından yabancı hâkimiyeti altında bile ihtimamla korunan, böylece geleneğinden asla kopmayan bir eski Yunanca vardı. Dili zenginleştirmek için kaynak buradaydı; öyle yüksek bir anlatım gücüne sahipti ki, fakirleşmiş ve bu yüzden hor görülen halk dilinin vermediği kelime ve kavramları buradan çıkarabilirdiniz. Nitekim bugünkü Yunanlılar tarafından mirasına sahip çıktıkları klâsik Helen dünyasının parıltısıyla aydınlatılmış, kültür ve ruh sahasının bütün terminolojisi; hatta bütün kelime hazinesi, yani hukuk, siyaset, iktisat, ilim, teknik vs. her şey buradan alındı. Aslında tabii ve makul olan bu hareket, Yunanlıların batı dünyasından almak mecburiyetinde kaldıkları ilmî terminolojinin ekseriyetle eski Yunancaya dayanıyor olması sebebiyle daha da teşvik edilmiş ve âdeta ikinci defa kendi dilleriyle karşılaşmalarına vesile olmuştur. Psikoloji, telgraf, elektrik ve benzeri kelimeleri eski Yunancadan başka bir şekilde yazabilir miydiniz? Tele (uzak) eski Yunancada yalnızca şiirlerde kullanılan bir kelime olsa bile veya elektron (kehribar) Arapça-Türkçeden geçen bir kelime olsa bile asırlarca halk dilinde kullanılmıştır.

Yalnızca kelime alınmakla kalınmadı. Modern kavramlar sayısız yeni ifadeler istiyordu; bunlar eski Yunancada olmadığından boşluklar doğuyordu. Öyleyse bunların asılları eski Yunancadan alınarak türetilmesi yoluna gidilecekti. Böylece ucu görünmez bir modern kelimeler ordusu meydana geldi: Demir yolu, otomobil, motor, gazete vs. Bu kelimelerin ekserisinin mükemmel ve ustaca yapıldığını kabul etmek lâzım. Öyle ki, bunlar bugün eğitimsiz tabakalar da dâhil olmak üzere bütün Yunan milletinin malıdır; zira yerlerine başka kelime yoktur.

Bu tür arkaizmler kesinlikle itham edilemez; hatta yukarıda izah edilenler arkaizm manasında bile alınamazlar. Asıl arkaizm, eski, klâsik dilden böyle kaçınılmaz iktibaslarla yetinmeyerek yaşayan dilde mevcut olan kelimelerin reddedilip yerine eski dilden kelimelerin tercih edilmesiyle başlar. Meselâ, eğitim görmüş bir Yunanlının bile günlük hayatında kullandığı bir kelime iş yazıya gelince birden "bayağı" hâle geliyor. O zaman yeni Yunanca kelimeler eğitim görmemiş bir Yunanlının anlamayacağı ölü ve eski Yunanca kelimelerle değiştirilme yoluna gidiliyor: Ev, su, köpek, çocuk kelimelerinde olduğu gibi. Bu varlıklar halk dilinde ve yazı dilinde ayrı kelimelerle ifade ediliyor. Ama yazı dili ve halk dilinin (ayrı gelişim safhalarına ait) aynı kelimeleri kullandıkları hâlde bile, yazı dilinde kullanılanı eski Yunanca şeklidir. Meselâ *baba*, *tuz*, *ayak* kelimelerinde olduğu gibi.

Böylece kelime hazinesi sun'î olarak eski Yunancaya yöneltilmiş bir dil oluşur ki, arkaizmin tabiatı budur.

Fonetik

Arkaik temayüller, yalnızca eski kelime hazinesinden yapılan nakillere inhisar edebilir; yani muhakkak fonetiğin sahasına sirayet etmeleri şart değildir. Eski ke-

lime hazinesinden alınan kelimelerin telâffuzları yeni dilin ses uyumuna uydurularak böyle bir sirayetin önüne pekâlâ geçilebilir. Meselâ bu tarzı Fransızlar, Lâtince-den aldıkları "okumuş kelime" denilen kelimelerde çok kullandılar. Tabîî fonetik açıdan tamamen Fransız bir elbise giydirmek suretiyle. Meselâ Lâtince populus (halk) kelimesi Fransızların ağzında "peuple" hâline gelmiştir. Bu arada bundan elde edilen sıfat ise, Lâtince aslında alınmıştır: "popularis". Daha sonra kelimenin sonundaki "aris" düşürülerek Fransızca ses uyumu kuralına uygun olarak "populaire" hâline getirilmiştir. Bu misalleri çoğaltmak mümkündür.

Yeni Yunancada ise hâl böyle değil. Eski Yunancadan alınan kelimelere eski Yunanca ses kaideleri tatbik ediliyor. Hatta yeni Yunanca halk dilinin kelimeleri eski Yunancanın kaidelerine icbar ediliyor.

İmlâ

Eski ve yeni Yunancanın telâffuz problemi, imlânın da temel problemini oluşturur. Bu problemi yeni Yunancaya vâkıf olmayan dil bilginleri bile tanımaktadır. Bilindiği gibi Yunancada telâffuz açısından birbiriyle rekabet eden iki sistem vardır: Birincisi "Erasmus" telâffuzu olarak bilinen ve Almanların kullandığı eski Yunanca telâffuzu olan "Etasizm"; ikincisi "Reuchlin" telâffuzu olarak bilinen ve bugünkü Yunanlıların hem yeni hem de eski Yunancayı telâffuz ediş şekilleri olan "Iotasizm"dir. Lotasizme göre; η , ι ve ν seslileri ile $\epsilon\iota$, $o\iota$, $\nu\iota$ diftongları i gibi okunuyor, $\alpha\iota$ diftongu e seslisi gibi açık \ddot{a} olarak, $\alpha\iota$, $\epsilon\nu\eta\nu$ diftongları aw , ew , iw olarak, sert ünsüzler önünde ise, af , ef , if olarak okunurlar. Böyle yapılırsa, imlâ aşırı modernize olacak ve yukarıda belirtilen üç ünlü ile üç diftong yerini yalnızca bir harfe bırakacaktı; böylece Yunan alfabesinden iki harf eksilecekti; $\alpha\iota$ diftongu yerine de ϵ geçecek ve böyle devam edecekti. Yazı dili savunucularının şiddetle karşı koydukları bu reform teklifleri, "konuşma dilinin yazıya geçirilmesi"nde bile tasvip görmedi. Doğru olan da buydu. Zira yeni Yunanca gibi halk dilinin dahi tarihî geçmişine bağlı kaldığı bir dilde imlâ geleneğinden kopmak, başka dillerden daha tehlikeli sonuçlar verebilirdi ki, bu hususun incelenmesi konumuzun dışındadır.

Gerçi Yunancada arkaiklik temayülleri bir reformun işe yaramayacağı ayrıntılara kadar uzanır. Meselâ vurgu işaretleri. Eski Yunancada vurgu işaretleri Akut, Gravis, Zirkumfleks dilin ünlü sayısına bağlı vokalizmine uymuştur. Buna karşılık yeni Yunanca vezin nazariyesi tanımaz, yani kısa ve uzun ünlüleri ayırmaz, yalnızca vurgulu ve vurgusuz heceleri tanır. Buna göre kelime vurgusu kavramı ona tamamen yeterdi; tek bir vurgu işaretiyle idare ederdi. Ama böyle yapmadılar; hem yazı delinde, hem de iyi bir eğitim görmemiş olanların anlamayacağı yeni Yunancanın konuşma dili imlâsında bile, tarihî üçlüye sıkıca sarıldılar. Bu sistemin gevşediği tek yer Gravisten vazgeçip yerine Akut yazan Yunan daktilograflardır. Yalnız bu ciddi kolaylık başka yerde takip edileceğe benzemiyor.

Bundan başka hakikaten var olma hakkını kaybetmiş iki eski Yunan işareti daha, hem yazı dilinde hem halk dili imlâsında hâlâ sürüklenmeye devam ediyor:

Spirituslar ve Lenis. Spirituslar ki bunlar asper üzerinde durduğu ünlüye bir h- öncesi verirken, Lenis de bu sesin bulunmadığını bildirir. Yeni Yunancada h- ön turesi bilinmediğinden bütün ön sesler buna riayet edilmeden okunur. Bu yüzden bu iki işaretin bir fonksiyonu kalmamıştır ve tereddütsüz atılabilirler. Yine de artık bir sese tekabül etmeyen ve ortalama Yunanlıya imlâda büyük zorluklar çıkaran bu iki fosilleşmiş işareti kaldırmak kimsenin aklına gelmiyor. Burada yazı makinesinin kullanılmasında da kolaylık yoktur; hâlbuki bu iki işaretin atılması lüzumsuz bir sürü tuşa basmaktan kurtaracak ve tuş sayısını azaltacaktı. Özellikle bu iki işareten dolayı pek sık yapılan daktilo hataları da işin cabası.

Görüldüğü gibi yeni Yununcada aşırı bir arkaizme rastlamaktayız. Bu arada bazı belirli arkaik temayüllerin her kültür dilinin imlâsında ortaya çıktığı da unutulmamalıdır. Bir millet tarafından biriktirilmiş manevî varlık belli bir seviyeye ulaştı mı, elbisenin her değişimi yalnızca önemli bir zorluk değil, aynı zamanda fikrî mirasta bir kayıp tehlikesi demektir. Harf inkılâbı ve reformu ile savaş arasında ortak bir taraf vardır: Her ikisini de ilân etmek kolaydır; ama neticesine katlanmak zordur. Çünkü nasıl bir netice vereceği kesinlikle önceden bilinemez. Bazı küçük milletlerin dillerine yapılan hücumlar, sık sık ilerleme ve ilmî metotlar ileri sürülerek yapılmıştır. Böyle bir şeyin nasıl yapıldığına dair en önemli misal Sovyetler Birliği'ndeki Türklerin sistematik olarak uğratıldıkları alfabe değişiklikleri ve reformlarıdır.

Bu şartlar ve bir imlâ reformunun hesaplanamayan malî yükü de göz önünde bulundurulunca, büyük medenî milletlerin hiç iyi olmayan eskimiş imlâlarını yenileştirmekten niçin bu kadar kaçındıkları anlaşılır.²¹

Morfoloji

Yeni Yunan yazı dili, isim ve sıfatlarına çekiminde, kaybolan tek tük istisna dışında, tamamen eski Yunanca kalıbı takip etmektedir. Yalnız 1. ve 2. çekimler değil,

²¹ Arap alfabesinin Türkçenin yapısına hiç uygun olmadığı şeklindeki anlayış tamamen mesnetsiz ve haksızdır. Esasen her alfabe her türlü dilin yazıya geçirilmesine uygundur ve elbette gerektiğinde yeni işaretlerin bulunması şarttır. Arap alfabesini Türk ses mevcuduna uyarlamak elbette mümkündür ve bunun niçin böyle yetersiz gerçekleştirildiği ise ayrı bir konudur. Arap alfabesinin bütün Türk dillerinin yazılması için kullanılmasına karşı çıkanların gözden kaçırdıkları nokta, en önemli Avrupa dillerinde vaziyetin hiç de daha iyi olmadığıdır. Zira İngilizce ses mevcudunu karşılamaktan tamamen âciz, Almanca ondan daha iyi; ama mükemmellikten hayli uzak bir imlâya sahiptir. Almancanın imlâsı, Hristiyanlıkla beraber Lâtin alfabesini getirenlerin altı Lâtin ünlüsüyle eş olmayan sayıda Cermen ünlüsünü karşılamaya çalışmaktan başka nedir? Bu durum daha sonraki kâtip nesillerin uyuşukluğu sayesinde de hiç düzelmeden devam etti. Hâlbuki günümüzden birkaç asır evvel her dile lâik bir imlâ yapılması imkân dâhilindeydi; sadece harfler de değil, kaidelerle de bu yapılabilirdi. Artık temelli bir yazı reformu için vakit çok geçti. Meselenin bu cephesi dikkate alınınca, Slavenapostel Kyrillos ve Methodios'un hizmetleri anlaşılıyor. Çünkü Hristiyan yaptıklarına onlara uymayan Yunan alfabesini kabul ettirmek yerine kendi dillerine uygun bir alfabe yaptılar. Bunu yaparken de Yunancadan istifade ettiler. Ama yazılarını Lâtineden alan Slavlar daha şanslıydı; zira artık her dile kendi şahsî harflerini vermeleri gerektiğini geç de olsa anlamış bulunuyorlardı.

3. çekimler de tamamen muhafaza edilmiştir. Yeni Yunan konuşma dilinde 3. çekime ait kelimelerin çoğu 1. ve 2. çekime geçtikten sonra 3. çekimin silik bazı artıkları kalmıştır. Konuşma dilinin kaybettiği datif hâli bile, Roman dillerindeki "isim" ön eki yerine geçen kullanımların analogu olarak akuzatif hâli ile değiştirilmiş olmasına rağmen, yazı dilinde muhafaza edilmiştir. Zamirlerin çekimi de böyledir.

Buna karşılık fiiller, yazı dilinde bile, eski Yunancada kullanılan bir sürü kalıbı kaybetmiştir: Bütün zamanlara ait mastarlar, bilinen geçmiş zaman, geçmiş zamanın hikâyesi, tam gelecek zaman, etkin gelecek zaman gibi. Bunlar bağımsız zamanlar olarak kaybolmuşlardır. Şimdiki zaman artık bir mastar yardımıyla kullanılan birleşik bir zamandır. Bütün zamanlara ait istek kipi de kaybolmuştur. Yeni meydana gelen birleşik zamanların anlatılması bu incelemenin dışındadır; yeni Yunancaya ait her gramer kitabında okunabilirler. Eski Yunancadan yazı diline intikal edenler: Bildirme kipli şimdiki zaman, geniş zaman, emir kipi, etken ve edilgen birleşik zamanın hikâyesi, bildirme kipli ve tümleçli gelecek zaman. Son iki kalıp yazı dilinin en katı bir şekilde kullanıldığı durumlarda görülür.

Böylece fiil çekimi konusunda yazı dilinin, eski kalıpların önemli bir kısmını kaybettiğini, ama arta kalanların da arkaik kaideleri tamamen uyguladığını tespit ediyoruz.

Sentaks

Bir dilde pek çok şey zorla değiştirilebilir ve sun'î olarak yaşatılan kaideler zincirleriyle birbirine bağlanabilir; yalnız bir şey hariç: Düşünme vetireleri ve bunların görülebilir ifadeleri olan sentaks. Arkaizm burada tabii bir sınıra çarpar ve Yunanca bile istisna teşkil etmez. Orta ve Yeni Çağ Yunanlılarının düşünce tarzına tamamen yabancılaşan eski Yunanca sentaksı hayatta kalamadı; daha doğrusu tekrar diriltilemedi. Yazı dilinin sentaksı yeni Yunancadır. "İse" gibi eski Yunanca yamalar veya *genitivus absolutus* kullanımı bile bunu değiştiremez. Arkaizmin kanunları, burada tabiat kanunları karşısında teslim olmak zorunda kalmıştır. Böylece yazı dili, zahirde eski Yunanca, esas itibarıyla ise yeni Yunanca bir lehçe şekline giriyor. Sanki birisi yaşayan bir Roman dilini, cümle yapısı, hatta kelime sırasını en ince ayrıntısına kadar muhafaza ederek yazmış; ama bunu yaparken kelimelere Lâtinceye iken sahip oldukları (ya da kaidelere göre olması gerektiği) dış şeklini vermiş gibi. Krumbacher bunu anlatmak için şu misali veriyor: "*Nessunus maior dolor quam recordarise de illo tempora felice in illa miseria.*"

Sonuç

Krumbacher şöyle diyor: "Bütün şiirde ve edebî nesirde, tabii bir dil üzerine inşa edilmiş, ama yine de *Psicharis* okuğunun bayağı aşırılığından çok uzak bir dil genel bir hâkimiyete ulaşacak... Bu şekilde yeni Yunan millî hayatının ve millî karakterinin hususiyetlerini yansıtan ve hakikî Yunan dil malzemesiyle meydana getirilmiş bir yeni Yunan dili edebiyatı oluşturulacaktır..." Bugün yarım yüzyıl sonra

tahmininin doğru olduğunu tespit edebiliriz. İlim, devlet ve kilisenin daha uzun süre bu yazı dilini kullanmaya devam edeceği tahmini de aynı şekilde doğru olarak ortaya çıkıyor. Bu arada ticaret, iktisat vb. resmî hayatın başka sahalarının da onu kullandığını ilâve etmeliyiz. Ama Krumbacher, bu teşekkülün daha ılımlı, halk diline daha yakın bir şekilde gerçekleşeceğini söylemişse, bugün bu görüş bizim katılamayacağımız bir şey. Yunan dili meselelerini şuurlu olarak takip ettiğim şu elli yıl içinde, arkaik geleneğe bağlı kalma azminin daha da güçlendiği intibasını edindim. Krumbacher, ölü dillerin tekrar canlandırılmasının imkânsızlığı tezini, İsrail'de İbranicenin Siyonizmce diriltilmesine şahit olsaydı hâlâ ileri sürer miydi bilmiyorum. Bu görüşünde haklı olsaydı, bu, hem yeni Yunan yazı dilinin, hem de bütün benzer dillerin idam fermanı olurdu. Bugün açıkça görülüyor ki, okul eğitiminin gelişmesiyle birlikte, eğitimi düşük kişilerin bile yazılı ve sözlü ifadelerinde yüksek dilin bir sürü unsuru ortaya çıkıyor. Sonuç olarak, birçoklarınca ve özellikle Krumbacher'ce, çok fazla sayıdaki birikiminin eseri olan yayınlarında yeni Yunan yazı diline karşı ileri sürülen fikirlerle polemige girmeksizin ve yeni Yunanca dil meselelerine taraf olmaksızın, yeni Yunancanın hem yazılı, hem sözlü şekli hakkında neredeyse bir ömürlük tecrübeye dayanarak, şunu söylemek isterim ki, yeni Yunan yazı dilinden eski Yunanca unsurların tamamen çıkarılması, yazı diline pek uygun olmayacaktır. *Genitivus absolutus*'un çekilebilir partisipleri gibi fevkalâde pratik ve aynı zamanda üslûp unsuru olarak etkili ifade araçlarının kaybı, bir medeniyet dili için çok acı bir fakirleşme olsa gerektir.

YÜKSEK OSMANLICA

Bundan önceki kısımda yoğun ve bu yüzden aydınlatıcı bir yol takip etmiş isem, bunu, Osmanlı-Türk edebî dilindeki şu sık iddia edilen arkaistik temayüller hakkındaki incelememize, arkaizmin ne olduğuna dair arka plânı müşahhas misaller vasıtasıyla temellendirmek için yaptım. Çünkü böyle ayrıntılı bir temel olmaksızın ileri sürülen iddialar ve görüşler sathî bir gevezelikten öteye geçemez.

Bu sebeple önümüzdeki kısımda görevimiz, yeni Yunancadaki arkaizmin etkilerinin, tespit ettiğimiz dil konularının Osmanlıca-Türkçede nasıl olduğunu göstermektir.

Vokabuler

Osmanlı Türkleri 14. asır başlarında devletlerini kurarlar iken; devletin çabuk genişlemesi, önceleri ilkel bir devlet mekanizmasını gerekli kıldığı için, diğer şartlar ne kadar farklı olursa olsun, 500 yıl sonra Yunanlıların kendi millî devletlerini kurar ikenki durumundaydılar. Bir resmî dile ihtiyaçları vardı. Selçukluların izini takip ederek Farsçayı resmî dil kabul etmek isteğini göstermediler. Anlaşılan aralarında Farsça bilen yeterince adam da yoktu. Kendi dilleri gelişmemişti. Yavaş yavaş yükselen bir kültür hayatının ihtiyaç duyduğu ifadelere de sahip değildi. Bu, 14. asır eski Osmanlıcasının 19. asrın ilk on yılındaki yeni Yunanistan'ın halk diliyle

olan paralelidir. Fark, Osmanlıların eksik kavramları tamamlamak için nakil yapacakları kendilerine akraba olan klâsik bir kültür diline sahip olmamalarıydı. 500 yıl geride kalan Orta Asya Uygurcası ile de aralarında yaşayan bir gelenek kalmamıştı. Hem bu dil İslâm kültürü içinde oluşmadığı için Osmanlılara istediklerini vermezdi. Türkistan'ın çağdaş edebî dili olan Çağataycanın başında ise Osmanlıcanın problemlerinin aynısı vardı. Hiçbir şey yoktu; geçmişten bir destek, dayanılacak bir gelenek ve bu yüzden arkaizmin oluşabilmesi için gerekli zeminin izi bile yoktu. Çıkış arayan göz yalnız ileriye bakabilirdi; önünde gördüğü ise maddî ve manevî değerleriyle İslâm kültür dünyasıydı. Dinî olarak zaten nesiller önce kendisini ona adanmış olan Osmanlıyı kendine bağladı.

Avrupa'da ve Avrupa'ya yönelişle birlikte Türkiye'de Osmanlı Türklerinin ve devletinin gelişmesinde hoşla gitmeyen şeylerden biri de İslâm kültürüdür. Bu kültürü her türlü menfiliğin sebebi olarak gören ve Osmanlıları bu kültürü benimseydiği için suçlayan insanlar vardır. Acaba Osmanlıların başka bir imkânları var mıydı? Gerçi vardı: Nazarî olarak Bizans ile temasa geçildikten sonra dinî, siyasî ve kültürel olarak Bizans'a yönelmeleri düşünülebilirdi. Peki devamında ne olurdu? Türk soyundan bir Bizans imparatoru yeniçerilerini doğu kilisesi adına batı âlemine karşı harekete mi geçirirdi? Böyle bir tahayyülden ortaya çıkacak bakış açıları Avrupa için ve Türk milletinin kendisi için daha mı hayırlı olacaktı? Bu durum hakkında bir yorum araştırmamızın konusu değildir. Soruyu sormuş olmak bile bize kâfidir.

Böylece İslâm dünyasının devlet, kültür ve manevî hayatından gittikçe daha fazla Arapça-Farsça ifade Osmanlı Türkçesine geçiyor. Bu hâlâ kabul edilebilir ölçülerdedir. 15. asrın sonuna kadar Türkçe dil unsuru yazı dilinde ağır basmaktadır. Gerek nazım, gerekse nesirde henüz bir Arapça-Farsça yabancılaştırmadan bahsedilemez. Bu sebeple Osmanlı Türkçesinin o zamanki çerçevesinde bile bağımsız olarak gelişme imkânı vardı. Ancak 15. asırdan 16. asra geçerken İslâm dünyasının iki yüksek diline yöneliş ve özellikle Fars edebiyatının örneklerine kayıtsız şartsız intibak başlıyor. Bununla da Osmanlı-Türk edebî dilinin yabancı unurlarca istilâsına kapı aralanmış oluyor. Bu andan itibaren geniş halk tabakaları için anlaşılabilir bir edebî dil vardır. Bununla beraber bu gelişim Yunanlılarınkinden ne kadar farklıdır! Onlarda, yaşayan dile, zengin, bütün batı âleminin kafaları tarafından hayran olunan, ama her şeye rağmen ölü ve klâsik varlığıyla hayata döndürülemeyen bir örnek dili alma çabası görüyoruz. Çünkü gözleri geçmişe yönelmiştir. Türkler ise bunun tam tersini yaptılar. Geçmişlerinin olduğu Orta Asya'ya bakmadılar. O zamanki inançlarına göre, İslâma, onun dünyasında yatan geleceklerine baktılar. Zira eskileri diriltmek değil, yeniye meydana getirmek istiyorlardı. Böylece meydana getirdikleri değerler konusunda 450 yıl sonra fikirleri değişmiş olsa gerek.

19. asırda ve 20. asrın ilk yirmi yılında Osmanlı Devleti'nin tarihî dokusunun ve yüksek Osmanlı yazı dilinin Anadolu ve Rumeli Türklüğü için bir engel ve yük

teşkil ettiği gerçeği de bizi geçmiş hakkında hatalı yorumlara götürmemelidir. Her şeyden önce şu husustaki görüşlerimizi tesir altında bırakmamalı ki, Osmanlılarca yüce İslâmın kültür geleneğinin alınması ve 16. asır başında yazı dilinin ona uydu-
rulması tarihî bir vakıadır. 20. asrın Kemalist inkılâbından önem bakımından hiç-
bir şeyiyle geri kalmayan bu vakıa, modern Türkiye'nin kurulmasında övülen o
hamle ve kararlılığın gerçekleştirilmiş şeklidir. 16. asrın bakış açısından Osmanlı
Devleti, günümüz modern Türkiye'si idi. Bu yüzden Kemalizmin ve neticelerinin,
"Türk İnkılâbı'nın birçok kimse tarafından takdir edilen Türk milletinin tarihin-
deki benzersizliği tezini kabul edemeyeceğiz. Sakin bir kafa ile şunu kabul etmeliyiz
ki, böyle dönüşümler Türklüğün gelişim tarihinde her hâlde değişik zamanlarda
periyodik olarak tekrar ediyor. Daha çıkış noktasında böyle temelli farklılıklar gör-
dükten sonra, artık Türkçe ve Yunancadaki tezahürlerin karşılaştırmasına geçebili-
riz.

Pek tabii Osmanlı Türkçesi de kelime hazinesini geliştirmek ve tamamlamak
için, başta Arapça ve Farsça olmak üzere, bazı lisanlardan kelime almıştır. İlk önce
aranan ifadenin kendi dilinde bulunmaması sonucu zarurî kelimeler alınmıştır.
Bunlar tabiatıyla ilk önce alınan İslâm ilâhiyatının ve hukukunun terminolojisi idi.
Sonra idare ve siyaset, daha sonra da İslâm kültür dünyasının ortaya çıkardığı felse-
fenin ve ilimlerin terminolojisiydi. En son olarak da, İslâmın maddî medeniyetine
ait olup da o zamana kadar Anadolu Türklerine yabancı olan ifadelerdi. Elbette bu
Türkçenin az buçuk varlıkları karşılayabilecek her türlü kelimedenden mahrum ol-
duğu anlamına gelmez; ama kavramlar birbirini her zaman karşılamıyordu: Türkçe
"yalvaç" Arapça "nebi" kelimesinin tam karşılığı değildi; Türkçe "yasa" (satzung-ni-
zamname) o zamanki Türklerin anlayışına göre, Arapça "kanun" (gesetz)dan
başka bir şeydi. Bir terminoloji, hele hukukî bir terminoloji kesin ve açık olmalıdır.
Bu yüzden yabancı kelimelerin, özellikle Arapça olanların çoğu hiçbir şüpheye
mahal bırakmamak için alındı.

Ancak görüyoruz ki, bunun dışında, yeni Yunancada da gördüğümüz teza-
hürle, kendi diliyle de pekâlâ verilebilecek ve verilmiş olan anlamlar için de yaygın
bir şekilde kelimeler alınmıştır. Meselâ Türkçe "deniz" veya "ada" kelimeleri yerine
Arapça "bahr" ve "cezire" kelimeleri edebî dile geçirilmiş ise, bu, belirli bir ihtiyaç
olduğundan değil, yalnızca Arapça ve Farsça bilgisiyle övünmek isteğinden kaynak-
lanıyor. Buna rağmen Osmanlı Türkçesinin meseleleri Yunancanın meselelerinden
farklıdır: Yunancada eski Yunancadan bir kelime ve tamlama alındığında yazı di-
linde o zaman kadar kullanılmış bulunan mukabil konuşma dili kelimesi muhak-
kak kovulurdu. Meselâ "ev" kelimesinin veya "anlıyorum" tamlamasının kullanımı
bunlara tekabül eden hakikî yeni Yunanca kelimelerin aynı metinde kullanımlarını
imkânsız kılar. Buna karşılık yüksek Osmanlıcada, yaşayan dilden gelen kelimelerin
ayıklanması söz konusu değildir. Türkçe kelimeler eş anlamlı Arapça ve Farsça ke-
limeler ile birlikte tamamen yürürlükte kaldı. Bunlardan hangisinin kullanılacağı
her yazarın kendi zevkine kalmıştı. Şairler de seçimlerini vezin ve kafiyenin gerek-

lerine göre serbestçe yapıyorlardı. Böylece Türkçe malzeme yabancı dillerden alınan unsurlarla sıkıştırılıyor ve gölgede bırakılıyordu; ama hiçbir şekilde tamamen kovulmuyor veya silinmiyordu. Aynı zamanda kendisi de kullanılmaya devam eden tek bir Türkçe kelime yerine alınan birkaç yabancı unsurun, hemen olmasa bile, zamanla ince anlam (o bir kültür diline lââyık olan ve onu karakterize eden) farklılıkları ortaya çıkardığı da göz ardı edilmemelidir. Meselâ Türkçe "değiştirmek" (en genel anlamda) Arapça "tadil etmek, tağyir etmek, tebdil etmek". Bu sayılan kelimeleri iptal eden ve hepsinin yerine "değiştirmek" kelimesini genel geçer kullanırdı isteyen yirmi yılın Türk dil inkılâbı, burada sayısız başka durumda da olduğu gibi, Türkçeye öyle ampütasyon yapmıştır ki, bu, Türkçeyi ince anlam farklılıklarının belirtilmesinde evvelce sahip olmadığı bir ataletle mahkûm etmiştir.²²

Bunun ötesinde Osmanlı edebî dilini, yeni Yunan yazı dilinden temelli olarak ayıran, Yunanca için o kadar karakteristik olan safçılık (yalıncılık)'ın olmayışıdır. Yeni Yunan yazı dili kelimenin gerçek anlamıyla saf bir dildir ve hedeflediği eski Yunancanın âdetlerine uymak istemeyen hiçbir yabancı dile tahammül edemez ve onu barındıramaz. Şimdiye kadar ne zaman yabancı bir kavramın Yunancada kullanılması zaruret gösterdi ise, hemen o anda yunanca bir kelime -tabîî titizlikle eski Yunanca temele uyularak- türetilerek istenmeyen yabancıyı lüzumsuz hâle getirmiştir. Böyle temayüller, yüksek Osmanlıcaya Arapça-Farsça sanat akımının yükseliş döneminde bile tamamen yabancıdır. Bunun delili, özellikle en yüksek bir siyasî güce ulaşıldığı dönemde, denizcilik, el sanatları ve ticaret sahalarında Türkçeye alınan İtalyanca kelimelerdir. Bizans-Yunan tarzında bir yalıncılık (safçılık-purizm) olsaydı, hem de kâfir ağzından alınan bu kelimeler, hiç olmazsa resmî devlet ve edebiyat dilinde -halk kullanmaya devam edebilirdi- Arapça, Farsça; hatta Türkçe kelimelerle değiştirilinceye kadar durmazdı. Osmanlı Devleti'nde kimse böyle deneyler düşünmedi. Yararlı gördüklerini buldukları yerden aldılar; kimsenin aklına da dili, yüksek Osmanlıca'yı safçı (yalıncı-purist) bir korseye takıp, onu gerçeklerden tamamen habersiz, birçoklarının zannettikleri gibi bir mumya hâline getirmek fikri gelmedi.

Yüksek Osmanlıca, yabancı dil malzemesine gösterdiği bu hoşgörüyü, yabancı gözlemcilerin onu tekrar donup kalmakla suçladıkları 19. ve 20. asırda da hiç değişmeden gösterdi. Avrupa menşeli eşya isimleri, özellikle teknik sahadan olanlar, yerlerine konacak hakikî Türkçe²³ kavramlar türetilse bile, odukları gibi dile sokulmuşlardı. Sürüyle gelen bu istilâcılar yanında, birçok ismin Arapça, Farsça te-

²² Bu türden göze çarpan başka ir misal de şudur: Dil reformcuları, "ithal etmek" fiilini "getirmek" fiili ile değiştirmeyi seviyorlardı. Bu çaba başarıya ulaşacak olursa, Türkçenin "ithalat" kavramı için belirli bir ifadesi kalmayacak. Ama açık ve belirli bir şekilde çerçevelenmiş kavramların kelimelerle ifadesinde doğruluk ve belirlilik isteyen gerçek hayatın, propagandacıların dar ufkunu yansıtan böyle temayüller sessiz sedasız kaybettireceği muhtemeldir.

²³ Meselâ, yerine kullanılacak iyi Türkçe "demir yolu" kelimesi varken, asrımızın 30'lu yıllarına kadar ön plânda kalan "şimendöfer" (Fr. chemin de fer) memnuniyetle belirtelim ki, yaygın olarak değişti.

melden türetilmesi de, yazı dilinin zaten bu yöne çevrili olması sebebiyle, gayet tabiidir ve pekâlâ kabul edilebilirdi. Elbette böyle türetilen kelimelerin ses ve kavram olarak çok fazla garabet oluşturmamaları gerekir.²⁴ Eğitimsiz halkın bunları anlam olarak kavrayamaması tamamen önemsizdi. Zaten batılı da, -eğer klâsik dillere vukufu yoksa- motor, kompresör vs. gibi kelimeleri anlamıyor; ama bugün açık ve sabit kavramları onunla irtibatlandırıyor.

Görüldüğü gibi, Osmanlıcanın kelime hazinesinin oluşturulmasında arkaik olarak tanımlanabilecek hiçbir temayül tespit edemedik. Yunan yazı dili ile yüksek Osmanlıca arasındaki paralellik, her ikisinin de halklarının eğitimsiz tabakaları tarafından anlaşılabilirdir. Yüksek Osmanlıcada bunun sebebi, kelime hazinesindeki bir duraklama, daha doğrusu ölü bir klâsik dilin kelime kalıplarına takılıp kalma olmayıp, yaşayan dilin kelime haziresinin yabancı malzeme ile örtülmesidir. Yalnız bu yabancılaşma, yabancı kökenli kelimelerin oranıyla otomatik olarak ölçülmemelidir; zira çoktan beri bilindiği gibi, bu yabancı kelimelerden birçoğu dil ile organik olarak kaynaşmışlar ve iktibas kelime olarak Türkçeleşmişlerdir.²⁵

Fonetik

Osmanlı Türkçesinin telâffuzunun herhangi bir zamanda aydınlarca sun'î olarak, artık geçmiş olan bir dil döneminin düzeyinde tutulduğuna dair ciddi işaretler yoktur. Gırtlak sesleriyle başlayan bir sürü kelimenin başındaki "t"lerin yumuşayarak "d"ye dönüşmesine yazılış engel olmadı (Ör.tağ<dağ). " دا " (ط ا غ) ile yazılış Türkiye'de Arap yazısının kaldırılmasından evvel son on yılda yaygınlaştı. Yani çok gecikmiş olarak arkasından toparlıyordu. Sağır kef (گ), ng sesinden "n"ye geçerken daha bu asırda eski okunuşunu bilen birçok kişi hâlâ vardı.²⁶ Ancak alfabe-deki hâline dokunulmadı, Lâtin alfabesine geçerken "n"ye çevrildi. Aynı şekilde zaman zaman "ğ"den "v"ye geçişlerde, imlâsı bu asrın başından beri bazen birleştirilmesine rağmen öylece bırakıldı. Meselâ: koğa > kova (ق و ا > ق و ا), koğmak > kovmak (ق و م ق > ق و م ق), döğmek > dövme (د و م ك > د و م ك). Bu durumların her birinde konuşulan dilin fonetik değişimleri, geleneksel ve muhafazakâr yazı düzeni tarafından engellenmeksizin gerçekleşti.

Burada yalnız sessizlerden bahsediliyor. Seslilerin telâffuzu Arap alfabesinin Türkler tarafından kullanılan tanınmış karakteri sebebiyle o kadar muhtevalı değil. Yalnız imlâ ile ilişkili olarak ele alınabilmesi yüzünden bizi ilgilendiren birkaç bakış açısı o kısımda incelenecek. Burada yalnızca şu bilinen vakıya işaret etmeliyiz ki, Osmanlı Türkçesinde kullanılan Arapça ve Farsça kelimeler, ünsüz harfleri bakı-

²⁴ Meselâ "hissikablelvuku" yerine "öngörü" veya "sairfilmenam" yerine "uyurgezer" ile H.J. Kissling tarafından Osmanisch-türkische Grammatik (Wiesbaden 1960)'te, s. 24'te gösterilen ve kısmen bunun ötesinde dilde çarpıklık teşkil eden ve yaygın kullanma göremeyen garabetler.

²⁵ Karşılaştır: H.W. DUDA, Die Gesundung der türkischen Sprachreform (Der İslam, 26, Bd. (1942), S. 77 ff.). Özellikle S. 82, Not: 2.

²⁶ Bazı Anadou ağızlarında bugün hâlâ mevcut.

mından tamamen ve ünlüleri bakımından da büyük ölçüde Türkçe fonetiğe uydu-
rulmuşlardı ve böylece çoğu baştan itibaren rahatsız edici yabancı ses oluşumları
meydana getirmiyorlardı.

İmlâ

Farklı dönemlerin Osmanlı metinleriyle uğramış olan herkes Arap harfleriyle
yazılı Osmanlı Türkçesi imlâsının sabit ve değişmez olmadığını, 500 yıl boyunca
çok çeşitli değişikliklere uğratıldığını bilir.

Bu değişikliklerde takip edilmiş olan temayül, çok önceki zamanlarda üvey ev-
lât muamelesi görmüş, hatta 15. asrın sonunda çoğu yerde hiç gösterilmeyen ünlü-
lerin uygun ünlü harflerin ilâvesiyle uyarlanmamış alfabeden daha güçlü ve belir-
gin gösterilmesi yoluna gidilmişti. Ünsüzlerin yazımındaki değişiklikler ise, daha az
önemliydi ki, bunlardan telâffuz değişikliğine uğramış olan birkaçını az önce fone-
tik bahsinde ele almıştık. Osmanlı Türkçesi ve gelişimi hakkında bir inceleme yaz-
mak şu çerçevede görevimiz olamaz; ancak yukarıda işaret edilen değişikliklerin
örneklendirilmesi ve karakterize edilebilmesi için tek bir kelimenin alınan üç dö-
nemdeki uğradığı değişikliği birkaç misalle göstermek yetecektir:

Eski ve Erken Orta Osmanlıca	Geç Dönem Orta ve Erken Yeni Osmanlıca	Geç Dönem Yeni Osmanlıca
verir	ورر	ويرر
yetiştirmek	يتشدرمك	يتشديرمك
bildirir	بلدرر	بيلديرر
bulunmak	بلنمق	بولونمق

Verilen misaller ne kadar kısa ve özet olursa olsun, asırlar boyunca Arap alfa-
besiyle ünlülerin gittikçe daha güçlü olarak ifade edilmesinin gelişimini göstermek-
tedir. Yavaş, soğuk kanlı bir gelişim; ama gene de bir gelişim; imlânın veri kabul
edilen ve kutsiyeti bulunan kalıplarına tutunup kalma değil.

Arap alfabesiyle yazılan Osmanlı Türkçesi, hâkimiyetinin 1928'deki sonuna ka-
dar, elbette arkaik kabul edilmesi gereken tek tük kalıpları da muhafaza etmiştir.
Meselâ: "ايچون" "içün"²⁷ ve "وب" bağ fiillerin "-ıp, -ip, -up, -üp" ile biten ve sonları
bunlara benzer şu veya bu kalıp. İlgili kalıplar birçok aydın tarafından böyle, yani
"içün, gelüp" vs. gibi telâffuz ediliyor ise de, burada imlânın bir arkaik temayülü-
nün mü telâffuzu etkilediği veya tam tersi geniş bir çevrenin geleneksel telâffuza
muhafazakârca sarılmasının mı imlâyı etkilediği kesin olarak belli değildir. Yazıdaki

²⁷ Asrımızın 20'li yıllarında Turancı yazarlarda ara sıra "ايچين" " yazılımı ortaya çıktı; ama kendini
kabul ettiremedi.

ve buna bağlı olarak konuşmadaki mutlak ve iradî arkaizmler elbette saygı şahsiyetlerine mahsus "izzetlü" عزتلو , "faziletlü" فضيلتلو gibi yüceltme sıfatlarıydı. Burada ithaf kalıplarındaki böylesi arkaizmleri batılı dillerin de sevdiğini belirtelim. Meselâ bunlara bir misal olarak Almanca "deren" kelimesi için kullanılan "dero" kelime kalıbı verilebilir.²⁸ Kısaca diyebiliriz ki, yüksek Osmanlıcanın imlâsındaki arkaizm yekûnu, belli bir yaşa gelmiş her kültür dilinde rastlanandan fazla değildir. Görüldüğü gibi yüksek Osmanlıcanın yazımında arkaizmin genel belirtileri yoktur.

Morfoloji

Osmanlıcanın morfoloji tarihi hakkında çok sathî bir bilgisi olanlar dahi, eski Osmanlıcadan orta Osmanlıca üzerinden yeni Osmanlıcaya giden yolda cereyan eden, özellikle fiilde cereyan eden değişiklikleri bilir. Şahıs eklerinin gösterildiği fiil çekim cetvelinde 1. teklik şahıs -in > -im, 2. çokluk şahıs -siz > -siniz; geniş zamanın olumsuzunda 1. teklik şahıs -mezim > -mem, 1. çokluk şahıs ise -meziz > -meyiz şeklinde gösterilir. İlgili her çalışmada görülebilecek şeyleri daha fazla saymaktan vazgeçelim. Konuyla ilgisi olmayan gözlemcilere bu gösterdiğimiz değişimler de önemsiz görülebilir. Ama Yunanca dil ilişkilerinin aşınası olan, arkaizmlere sıkı sıkıya yapışmanın ne demek olduğunu öğrenen, yeni Yunan yazı dilinde geniş zamanın 3. çokluk şahsında yeni Yunanca "-ouv" ekinin bugün bile tamamen silinmeyecek "ουσι" ekine üstünlük sağlamasının ne kadar uzun sürdüğünden haberdar olan, aynı şekilde eski Yunanca "εχουσι" unsurunun yerine yeni Yunanca "εχουσι" (sizin var) unsurunun geçişinin ne kadar sürdüğünü bilen, konuşma dilinde cereyan eden morfolojik gelişmelere ne kadar çabuk intibak ettiğini takdir eder.

Kalıpların eskidikleri hissedilir hissedilmez tartışılmadan atılması da böyledir. Meselâ *-icek* bağ fiili ve *-meğin* ekinin Tanzimat döneminin başında atılması gibi. Daha önceden de, eski Osmanlıcanın bitişiyle birlikte, *-iser* gelecek zaman eki sessiz sedasız kayboldu. Bununla bir de yeni Yunan yazı dilinin bin yıldır yaşayan dilden kaybolmuş kalıplara ve terkiplere sınıksız sarılmasını karşılaştıran: Meselâ edilgen gelecek zamanda olduğu gibi.

Yüksek Osmanlıca, eskimiş kalıpları ne kadar kolay atıyor ise, yenilerini de o kadar kolay alır. Buna çarpıcı bir misal: geç orta Osmanlıcada henüz çok nadir, yeni Osmanlıcada ise çok geniş bir kabul kazanmış olan *-e + -rek* bağ fiilidir.

Bu keyfiyete dayanarak, yüksek Osmanlıcanın Türk konuşma dilinin değişimlerini takipte, morfolojik gelişme açısından hiçbir Batı Avrupa dilinden geri kalmadığı söylenebilir.

²⁸ Bu türden tek bir kalıp, günümüz modern Türkiye'sinin diline kadar kendini muhafaza etmiştir: "Haşmetlü ... Kralı Hazretleri."

Sentaks

Eski Osmanlıcadan orta Osmanlıcaya geçişte sentaks bazında temelli bir değişim süreci başlar: Yan cümle kuruluşlarından, o zamana kadar gerçi var olan; ama nadir görülen, isim fiillerin kullanımına "kim" bağlacı yardımıyla geçiş oldukça önemlidir. Yeni Osmanlıcada bu dönem gerçi gerçekleşmiş bulunuyor. Burada "ki" (kim yerine) ile başlatılan yan cümleler pek istenmiyor; çoğu zaman bazı mecburî durumlarda kullanılıyor. Yüksek Osmanlıcanın tarihinde gözlenen bir başka gelişme, fiil çekimlerinin şart kiplerindeki yavaş yavaş cereyan eden mana ayrışmasıdır. "Gelsem", eski Osmanlıcada ve orta Osmanlıcada bile şart kipinin bütün ne'ileri için ana kalıptır. Hem "gelirsem", hem "gelecek olursam", hem de "gelmişsem" demektir. "Gelir isem", "gelse idim" aslında mevcuttur; ama özellikle sonuncusu ender kullanılmaktadır. Manaların farklılaşması, gözle görülür bir şekilde ancak Tanzimat dönemi ile başlar. Bu şüphesiz batılı dillerin, özellikle o zaman rağbette olan Fransızcanın örnek alınmasıyla olur. Ama Tanzimat döneminin daha ilk 10'lu yıllarında "gelsem" kalıbı artık "gelir isem" manasında değil, "gelecek olursam" manasındadır. Öyle ki kastedilen mananın, muhtemel bir şart mı, yoksa gerçek dışı bir şart mı olduğu kesin olarak söylenemez; yani onu kullanan bir Osmanlı yazarının bu iki kullanımın Avrupa dillerindeki gibi ayrılması imkânının farkında olup olmadığını söyleyemeyiz. Özellikle Namık Kemal'in nesir yazıları böyle vak'alar için zengin bir kaynaktır. Gerçek, muhtemel ve gerçek dışı şart kiplerinin (gelirsem, gelsem, gelseydim) keskin bir şekilde birbirinden ayrılması 1890'dan 1910'a kadar geçen zamanda bugünkü Türkçedeki durumuna dönüştü. Bu gerçeğin şahitleri, 1900'den önceki zamana ait ders kitaplarındaki fiil çekiminin şart kiplerinin bugünkü dil kullanımından oldukça ayrılan anlamlarıdır.

Yüksek Osmanlıcanın sentaksı asırlar boyunca bunun dışında da bazı farklı konularda değişikliklere uğradı; ama bunlar o kadar dikkat çekmiyor. Verilen iki temel misal, bu dilin, sentaks konusunda da, dil malzemesine zorla bağlanmaktan uzak olduğunu göstermeye kâfidir.

Sonuç

Şimdiye kadar anlatılanlar, Krumbacher'in yüksek Osmanlı yazı dili sebebiyle, Türkleri kendisinin kabul ettiği arkaik bir milletler grubuna dâhil ederken yanıldığını ispatlıyor. Bu vakıa, kabul görmüş otoritelerin ifadelerine de dayanıyor olsa, insanın kendisinin bilmediği meselelerde hüküm verirken dikatli olmasının gerektiğini gösteren bir işarettir. Krumbacher, doğu dillerinde gösterdiği kaynakları arasında, Nöldeke, Sachau, Goldziher, Finck ve başkalarını sayıyor. İnsanın kendi konu bilgisinin eksikliğinin elde ettiği bilgileri yanlış değerlendirmesinin tehlikesi çok büyüktür.

Hayır, yüksek Osmanlıca hiçbir şekilde arkaik bir dil değildi; hatta gösterilen tezahürler doğru değerlendirilebilirse, fevkalâde bir muhafazakârlıkla da itham

edilemez. Osmanlı edebî dili, Türk milletinin geniş kitlesi tarafından anlaşılmasa idi ise, bu, yaşayan dillere kıyasla eskimiş olduğundan değil, anlayabilmek için yüksek bir eğitim seviyesi gerektiren Arapça ve Farsça unsurlarla yabancılaşmış olmasındandır.

Aynı şekilde bu yabancılaşma sebebiyle gelişme yeteneğini kaybetmiş olduğu, donup kaldığı da doğru değildir. 19. asrın ortasına doğru donup kalmış olan şey, Osmanlıların dili değildir; geleneklere bağlı şekillerin ağından kurtulamayan edebiyatıdır. Tanzimatın başlamasıyla geleneğin buzları erimeye başlayıp yeni fikirler ve onlarla beraber yeni edebî şekiller ortaya çıktıkça, bu, yüksek Osmanlıca onlara iade ve şekil vererek, işe yarar ve gelişmeye müsait bir vasıta olmuştur. Türkçenin modern denen şairleri kelime hazinesi Arapça ve Farsça ağırlıklı olan bu dille neler anlatabildiler; hangi yeni ışıkları yakabildiler? Elbette bariz vasıfları, nispeten dar bir okumuşlar çevresiyle sınırlı olması ve sokaktaki adamın anlatılanların dışında bırakılmasıydı. B u durum asırlar boyunca mümkün olmuş ise de, artık Avrupa modeline göre en geniş bir halk eğitiminin hedeflenmesiyle temelde imkânsız hâle geldi. Yüksek Osmanlıca buna feda edildi. Başka türlü olmayacağını artık kabul etmemiz gerekiyor. Ama gençliğinde bu dili Türkiye'nin geçerli dili olarak öğrenmiş ve ona alışmış olan bizim yaşlı nesil arasından birçokları onun arkasından yasını tutuyor. Bu yüzden bu dili yargımlarken günü birlik sloganlarla değil, adaletle hükmetmeliyiz.

Az önce dedik ki, yüksek Osmanlıca zamanın ihtiyaçlarına feda edilmek zorundaydı; zira bu zaman geniş bir kitlenin kullanabileceği ve anlayabileceği bir yazı dili istiyor. Bu yüzden de, 1928 yılında Arap alfabesinin Lâtin alfabesiyle değiştirilmesiyle, Türk dili inkılâbını gerçekleştirmek isteyen grupların, başka sahalarda gösterilse hoş gidecek bir inatla, sun'î bir "öz Türkçe" vazetmeleri anlaşılmasa ve itici gelmiyor. Öyle bir dil ki, hiç kimse anlayamıyor; bu sefer yalnızca basit halk değil, aydınlar da, -eğer bu sun'î dil türetme sporunda faal olarak yer almamışlar ise- anlayamıyor. Hedeflenen dil sadeleştirmesinin asıl sebebini, Türk dil reformcularının meyillerini Jean Deny'in ifade ettiğinden daha iyi kimse karakterize edemez: "Genç Türkler herkesin anlayabileceği bir dil meydana getirmek istediler; ancak dünyada herkesin anlayabileceği bir dil meydana getirmek imkânsız olduğu için hiç kimse- nin anlayamayacağı bir dil icat ettiler."²⁹

1942 yılında, Duda,³⁰ yukarıda adı geçen çalışmasında, Türk dil reformunun iyileşmesinden bahsetmekte haklı gibi görünse de, o zamanki ümitlerinin yalnızca kısmen gerçekleştiğini ifade etmeliyiz. Meselâ Türkiye'deki kamu hayatının geniş alanlarının ve tabii özel hayatının, okul, belge gibi resmî kurala bağlanmış kelimelerini saymaz isek, sonradan türetilmiş bu tür kelimeleri hemen hemen hiç dikkate

²⁹ Philologiae Turcicae Fundamenta. Bd. 1 (1959). S. 218.

³⁰ Bu konuda ayrıca bk. H. W. Duda, Hilâfetten Cumhuriyete Geçiş (Terc.Prof.Dr. Abdurrahman Güzel), *TKAE* yayınları, Ankara 1989.

almadığını söyleyebiliriz. Ama dil inkılâpçılarının kendileri uzlaşmaya hiç istekli değillerdi ve hâlen de öyledirler. Geçen on yılda geriye dönmüşlerse de, 1960 İhtilâlî'nden sonra tekrar ümitlendiler. Gerçekten de ewelki idare tarafından yürürlükten kaldırılmış olan yeni türetilmiş kelimelerden bazıları ve Duda'nın 20 yıl önce kaybolduğunu söylediklerinden bazıları bugün pek canlı bir şekilde kullanımdadırlar: Meselâ *bakan, aday, üye, tüzük* vd.

Daha önce de bir defa söylemişim;³¹ tamamen gerçekleşirse -ki ben bunu değişik sebeplerden dolayı pek mümkün görmüyorum- bu çabaların pratik sonucu, Yunan yazı dili gibi kâğıttan bir öz Türkçe yaratılması olur. Yalnız tersine beklentilerle, Yunanlılardaki arkaizm yerine Türklerde yenilikçilik vardır. Krumbacher, Yunan yazı diline bir dil mumyası diyor, Türk inkılâp dili ise bir lisan Homongolusudur. Bu iki zıt kutbun bir ortak yanı var: Sun'îlik; yani duygu ve düşüncelerin ifade edileceği kelimelerin milletin içinden çıkması gereken köklerinin yokluğu, ferdin ana dili olmayan, sun'î ürün olan, kendisine ait olmayan, zorla kabul ettirilen ve bu yüzden de önce okulda öğrenilmesi gereken bir dil oluşudur.

Yüksek Osmanlıcanın yerine başka uygun bir şey bulamadılar mı? Türk dilini Arapça ve Farsça ortaklığından kurtarmaları, sahte Türkçeci sadeciliğinin daha da hayata yabancı baskısına mahkûm etmek için miydi?

Dileğimiz gelecekteki gelişmenin, Türk milletine, yenilik düşkünü bir grup öğretim üyesinin ve dilde orijinallik meraklısı edebiyatçıların cahilce ürünü olmayan, Anadolu halkının ayağı yere basan ve tarihî geleneğinin bir eseri olmasıdır.

³¹ H. Jansky, Deutsch-Türkisches Wörterbuch, Wiesbaden 1961, s. vi.